

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor

DTCF Bilim Çeşmesi ve Sonrası

Editör
Hayriye Erbaş

SENTEZ

İçindekiler

Sunuş Kırılmalar ve Kopuşları ile DTCF Sosyoloji Bölümü Örneğinde Üniversite, Bilim ve Sosyal Bilimler	9
Hayriye ERBAŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİM REPERTUVARINDA/ TARİHİNDE BİR DURAK: DTCF SOSYOLOJİ VE BİLİM ÇEVRESİ	41
Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Sosyolojinin Evrimi: 1908- 1945.....	43
Zafer TOPRAK.....	43
"O" Toplum Biliminden Hiç Kopmadı: Behice BORAN.....	75
Raşit KAYA.....	75
Sosyoloji ile Siyasal Kuram Arasında Behice BORAN	85
Gökhan ATILGAN	85
Yurt ve Dünya Dergisi Çerçevesinde DTCF'li Hocaların Düşünsel Zenginliği	99
Hasan DİNÇER.....	99
Niyazi BERKES'in Yöntem Anlayışında Bir Köşe Taşı	139
Mehmet Devrim TOPSES	139

İKİNCİ BÖLÜM

KIRILMA VE KOPUŞLARI İLE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİM YAPMA UĞRAKLARI VE PRATİKLERİ.....	151
Türkiyeli Sosyal Bilimcilerin Siyaset ve Praxis Dünyalarına Bakış: 1948 DTCF Tasfiyesi.....	153
Aynur İLYASOĞLU	153

Yöntemsel Karşıtlıkların Ötesinde Bir Sosyolog: Mübeccel B. KIRAY	181
Hatice KURTULUŞ	181
Sosyal Bilimci Olarak Nermin ABADAN-UNAT	205
Mehmet YÜKSEL	205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE, SOSYAL BİLİM VE SOSYAL BİLİMCİLER	237
Modernite, Postmodern Felsefe ve Sosyal Bilimleri Mümkün Kılan Bütünlük Kavramı Üzerine.....	239
Doğan GÖÇMEN.....	239
Konum ve Hareket Arasında Üniversite: Transversalite, Yataylık ve Bilgi Üretimi Üzerinde Üniversiteyi Sorunsallaştırmak	257
Sinem Güvenç SALGIRLI	257
Üniversitelerin Ticarileşmesi	279
Ahmet Alpay DİKMEN	279

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN GÜNDEMLER, DEĞİŞEN EĞİLİMLER VE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİMLERİN REFLEKSLERİ VE GELECEĞİ	291
İktisat ve Sosyal Bilimler: Bazı Eleştiriler	293
Korkut BORATAV.....	293
Sosyal Bilimlerin "Cinsiyet Körlüğü" ve Feminist Eleştiri.....	301
Serpil SANCAR.....	301
Bir Sorunsallaştırma Meselesi Olarak, Modernleşme Sabitfikri..	321
Barış MÜCEN.....	321
Türkiye Sosyal Bilimler Alanında Sınıf Mefhumunu Geri Kazanmak	339
Güney ÇEĞİN ve Vefa Saygın ÖĞÜTLE	339
YAZARLAR HAKKINDA.....	349

Sosyal Bilimlerin “Cinsiyet Körlüğü” ve Feminist Eleştiri

Serpil SANCAR¹

Özet

Bu yazı, 1970’lerden bu yana feminist siyaset bilimcilerin ana-akım siyasal kuramlarda kadınların toplumsal var oluşlarını ve deneyimlerini görünmez kılan eril bakış açısını nasıl, hangi bağlamlarda eleştirdiklerini ve bu eleştirinin bazı önemli odaklarını ele alıyor. Yazı kamusal alan, eşit vatandaşlık, insan hakları, eşitlik, güç, siyasal katılım gibi temel siyaset kavramlarına yöneltilen feminist eleştirinin kısa bir yeniden-okumasını yapıyor. Söz konusu feminist eleştiriklasik liberal ve Marksist kuramsal önermelerde kadınların emeği, doğurganlıkları, toplumsal katkıları, siyasal kararlara eşit katılım hakları, yaşadıkları ayrımcılık ve eşitsizlikleri sorgulama çabalarının sessizce görmezden gelinmesi ya da kuramsal sorgulamaya değer bulunmaması gerçeğine dikkat çekiyor. Yazı bu eleştirinin önemli noktalarını özetleyerek siyaset bilimi kavramlarının nasıl eleştirel bir gözle ele alınması gereğini bize gösteriyor ve temel siyasal kavramların yeniden tanımlanmasına yönelik tartışmaları değerlendiriyor.

¹ DTCF’de Sosyolojinin 75. Yılı Sepozyumuna sunulan bildirin derleme için gözden geçirilerek makaleye dönüştürülmüş biçimindedir.

Giriş

Akademik feminizm klasik sosyal bilimler alanında, özellikle iktisat, hukuk ve siyaset biliminde, içeriden, akademik sorgulamanın rasyonel aklı ile gelişmiş ve yeşermiş bir akademik eleştirel yaklaşım değildir. Farklı bir rotadan, toplumsal muhalefet hareketleri içinden, feminizm ile tanışan ve feminist düşünürlerin eleştirel yazılarını tartışarak yaşamda karşılıklarını arayan kadınların akademisyenliğe girişi ile gelişmiştir. Yani bir anlamda klasik akademik dünyaya dışarıdan gelen bir eleştirel yaklaşımdır; bu nedenle de ne kadar kabul göreceği durum ve bağlama göre değişmektedir.

Bu olgunun bize gösterdiği gerçeklik, sosyal bilimler alanında klasik yaklaşımların ve eleştirel düşüncenin, yani temel olarak liberalizm ve Marksizm'in, toplumsal cinsiyeti belirleyici-çözümleyici bir kategori olarak dikkate değer bulmadığı ve bu nedenle de temel analiz kavramı olarak geliştirmedir. Dahası, sosyal bilimler alanındaki bu temel kavramlar "*cinsiyet körü*" denecek biçimde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin, asimetrik sosyalliklerin çok da farkında değillerdi (Sancar, 2006; 2009a). Bugün hala bu körlüğün yeterince aşıldığını söylemek zordur.

Ev-içi Emek ve Kadın Emeginin Siyaset Dışı Tutulması

Örneğin Marksizm'in temel analiz kategorisi olan "*emek*", "*değişim değeri üreten emek*" ve "*kullanım değeri üreten emek*" olarak iki farklı tarzıyla ele alınır. Kapitalist üretim ilişkilerinin emeğin sömürsüne yol açtığı ve bu sömürünün kapitalist emek piyasasında metaları üreten ve değişim değeri yaratan emek sayesinde gerçekleştiği söylenir. Değişim değeri üreten emek fabrikada meta üretken, tam gün çalışıp karşılığında aldığı ücretle ailesini geçindiren erkek emegidir. İşçi sınıfını siyasal bir özne haline dönüştüren emek türü de bu emektir. "*Kullanım değeri üreten emek*" ise işgücü piyasasında meta üretken değil, meta üreten emeğin-yani erkek emeğinin bakımını (yani yeniden-üretimini) sağlayan ev-içi emektir; yani kadın emegidir. Sonuç olarak kadın emeğinin ev içindeki karşılıksız emeği bir sömürü türü olarak kabul edilmediği için kapitalist

üretim tarzıyla ilgili Marksist sömürü analizinin dışında kalır ve kapitalist üretim ilişkiler içinde kadın emeğinin başına ne geldiğini bu klasik Marksist eleştiriye bakarak öğrenemeyiz.

Marksizm'in bu temel analizinin "cinsiyet körü" olmasının zaman içinde önemli siyasal sonuçları olmuştur. 19. ve 20. Yüzyılın sınıf mücadelesi siyasetinde, sendika hareketlerinde, sosyal demokrat partilerin örgütsel yapılarında ve benzeri radikal siyasal hareketlerde kadınların yer alamamasına, ya da ikincil kalan kadınların siyasal aktör ve aktif özne olamamalarına yol açmıştır (Mullaney, 1990). Kadın sendika örgütlenmeleri ücret mücadelelerinde etkisizleşmiş; gündem erkek işçi ücretlerinin "*aile geçim ücreti*" talebine indirgenmiş; kadınların evde kalarak aile işlerine ve çocuklara bakımından sorumlu olmasını meşrulaştırmıştır. Kadın ve erkek işçilerin ortak siyasal mücadelesi ve giderek de sınıf mücadelesinin ortak öznesi olmaları gerçekleşmemiştir. Kadınlar bu tarihsel arka planın bir sonucu olarak ana-akım sosyalist siyasetlerin periferisinde kalmışlardır.

Feministlerin ancak 1970'lerden başlayan eleştirileri ile ev-içi emeğin kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde ne kadar önemli olduğu gösterilebilmiştir. Ama bu tarihsel arka plana, "*cinsiyet körü*" siyasete karşı gecikmiş de olsa feminist eleştirinin (Hartmann, 1979) yol açtığı yeni siyasal aktivizm de bugüne kadar sol siyasette kadınların eşit varoluş sorununu tamamen çözememiştir.

Feminizm ile sol siyasetlerin kesişmeyen yolları ancak 1980lerde değişmiş; o da ancak Almanya ve Fransa gibi Avrupa'nın eski demokrasilerinde ve "*yeni-sol*" hareketin yarattığı, Avrupa komünist partilere yönelik radikal eleştirinin güçlenmesiyle mümkün olmuştur. Klasik otoriter komünist partilerin "Avrupa komünizmi" ile güçten düşmesi ve "*yeni-sol*"un yükselişi feminist harekete ve çevreci-yeşil harekete de olumlu ortam hazırlamıştı. Feministlerin Avrupa parlamentolarına girebilmesi ancak yeşiller partilerinin feministleri milletvekili listelerine almaları ile gerçekleşti. Bu gelişim, ne yazık ki, dünyanın geri kalanında çok da tekrarlanan bir durum olmadı. Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Orta Doğu'da kadın hareketleri hala otoriter devlet, din, patriarkal aile gibi duvarlarla kuşatılmışlıkla (Sancar, 2009b, 2011a) mücadele etmek zorunda kalıyorlar.

Kamusalda Eşitlik ve Özel Alandaki Eril İktidar

Öte yandan, liberal yaklaşımın temel kavramlarının da cinsiyet eşitsizlikleri meselelerine benzer biçimde yaklaştığını görürüz. Liberal yaklaşımın temel siyasal analiz kavramları eşit vatandaşlığa dayalı siyasal toplum; kamusal alanda eşit bireylerin tartışmalar yoluyla toplumun ortak kararlarına katılım hakkı ve bu temel haklarını insan özgürlüğü etiğine dayalı biçimde korumakla sınırlandırılmış "egemen" devlettir.

Bilindiği üzere, liberal toplum analizi kamusal alan-özel alan ayırımına dayanır. Eşitlik kavramı doğrudan kamusal alanın temel kurucu ilkesidir; kamusal alan "ortak iyi"nin tartışıldığı ve bütün vatandaşların bu sürece eşit katılma hakkının olduğu ve ortaya çıkan sonucun "halkın siyasal talebi" olarak siyasal kurumlara ve karar süreçlerine transfer edilmesi gereken "halk egemenliği" alanıdır. Burada bütün vatandaşlar eşit olarak toplumsal iyinin ne olduğunun saptanmasına kendi "fikirler"i ve "çıkarlar"ı ile katılır. Liberallere göre bir toplumda farklı sınıfsal çıkarlar, gelir ve servet eşitsizlikleri olabilir. Ama kamusal alan vatandaşların bütün bu eşitsiz konumlarını bir kenara koyarak devlet tarafından korunan eşit vatandaşlık statüsünde serbestçe var olabildikleri bir toplumsal alanıdır. Bu anlamda kamusal alan herkesi eşitler ve eşit katılıma izin verir. Kamusal alan siyasetin ve devletin var olma nedeni ve işleyişiyle ilişkilendirilmiş *tahayyüli* bir alandır. Bu toplumsallık hali sıradan vatandaşın engellenmeden siyasete dahil olabildiği ve bu anlamda toplumsal yaşamın uyması gereken kuralların tartışılıp karara bağlandığı alandır. Siyasal kurumların alacağı kararların mutfağı kamusal alandaki vatandaş eleştirisi ve önerileridir. Liberallere göre kamusal alandaki vatandaşlar arası eşitlik her türlü fark yaratıcı özelliklerin dikkate alınmaması gerektiği vurgulanarak tanımlanır. Bunun bir sonucu olarak "kamusal alan cinsiyetsizdir".

Özel Alanda Hak Yok, Duygular Vardır!

Öte yandan, kamusalın zıttı olan "özel alan", devletin ve siyasetin dışında kalan, sivil, kişisel, mahrem yaşamların dünyasıdır; yani

özel alan bir tür kamusal alandan "*arta kalan*" alandır. Özel alan aile ilişkilerini kapsar; bu anlamda karşılıksız kadın emeğinin alanı, kişisel, duygusal emek dünyası olarak "*toplumsal yaşam*"ın dışında, farklı etik ve hukuki kurallara göre düzenlenmesi gereken bir yaşam alanı olarak tanımlanır. Ebeveyn-çocuk ilişkisi (disiplin ve terbiye), aile fertlerinin gündelik bakımı ve bireyler arası duygusal, cinsel ilişkiler dünyası; kişisel ve mahrem kabul edilerek kamusalın ve siyasal olanın dışında, yani eşit vatandaşlık hukukuna göre "*hak temelli*" normlara göre düzenlenmeyecek bir alan olarak görülür (Sancar, 1994).

Kamusal alandaki ilişkiler eşitlik ve temel vatandaşlık hakları üzerine temellenirken özel alanda bireyler arası ilişkilerin "*hak temelli*" değil, "*kişisel*", "*duygusal*" olarak kodlanması feministler açısından "*hak*" kavramını önemli bir eleştiri odağı haline getirmiştir. İnsan hakları kavramı, liberallere göre bireylerin devletin egemenlik hakkını kullanırken yapacağı ihlallere karşı ileri sürülecek dokunulmazlıkların temeli ve kamusal alanda siyasete katılma yoluyla gerçekleşecek vatandaşlığın temel mekanizmalarının kurucusudur. Yani, bireyler ile devlet arasındaki siyasal ilişkinin analizinde temel alınan bir kavramdır "*hak*"; "*egemen*"in, otoriteyi elinde tutanın iktidarına karşı bireyin kendini koruyup savunabileceği bir "*araç*". Ama feministler hak kavramının özel alanda, aile ve evlilik, ebeveynlik ilişkilerinde hiçbir işlevinin ve anlamının olmadığını; aile ve evlilik ilişkilerindeki erkek iktidarını analiz etmeye yaramadığını söyleyerek eleştirdiler. Feminist eleştiriye göre, diğer liberal kavramlar gibi, hak kavramı da, "*cinsiyet körü*"dür; kadınların toplumsaldan; siyasetten ve kamusal haklardan dışlanmasının nedenidir (Jones, 1988).

"Özel Olan Politikdir"

Liberal düşüncenin arka planında 17.yüzyıldan bu yana gelen ve Batı siyasal düşüncesinin temelini oluşturan ve kişilerin "*mahrem*" yaşamlarını ifade eden "*özel alan*" gözlerden uzak kalması gereken, devletin müdahale etmemesi gereken, kamunun karışıp düzenleyemeyeceği "*kişisel cennet*"ler dünyasıdır. Bu düşünme biçiminin Eski Yunan düşüncesinden bu yana var olduğunu bilmekle bir-

likte modern dünyada nasıl cinslere göre farklılaştırılmış dünyalar yaratılarak kadınların toplumsal hayattan dışlanmalarına zemin hazırladığını feminist eleştiri bize gösterdi. Bu alanda öncü eleştirileri kaleme almış feministlerden Susan Moller Okin, özel alanın devlete karşı korunaklı bir alan olmasının ve kamu otoritelerince müdahale edilemezliğin, aslında, özel alandaki erkek otoritesi karşısında kadınları korumasız ve savunmasız bırakan “*modern patriarki*” olduğunu söyledi. Siyasal iktidara karşı “*korunan*” özel alan, aslında her türlü eril iktidar ilişkilerinin inşa edilmesine izin verilen bir dünyadır. Okin, bu düşüncenin John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Friedrich Hegel gibi modern siyasal düşüncenin kurucu atalarının düşüncelerinde temellendiğini gösterdi; özel hayatın toplumsal/siyasal olandan “*ayrık*” olmasının nasıl kadın doğasının farklılığı ve aile yaşamının özellikleri ile meşrulaştırıldığını anlattı (Okin, 1991; Joseph, 1997). Daha sonraki yıllarda feminist siyasetin temel stratejilerinden bir haline gelmiş olan “*Özel olan politiktir*”² analizi bu eleştirel yaklaşımdan çıkmıştır.

Kamusal Eşitlik ve Evlilik Sözleşmesinde Hak Tanımı

Liberal düşüncenin bir diğer temel analizlerinden bir olan “*toplum sözleşmesi*” fikrinin babalarından John Locke, modern bir toplumda siyasal iktidarın ve devletin kullanacağı egemenlik yetkisinin ancak vatandaşların onayına dayanarak meşru olabileceğini söyler. İnsanların doğal ve kandaş topluluklar halinde yaşarken birbirlerinin haklarını çiğnemelerini önleyecek bir yapı olmadığı için bir araya gelip bir anlaşma yaparak “*ortak kural*” koymada anlaşırlar; bir siyasal otoriteyi yani devleti oluştururlar. Bireylerin eşitlik içinde, mülklerinin ve canlarının korunması için devlet otoritesine tabi olmayı kabul etmeleridir “*toplum sözleşmesi*” fikri. Yani devletin uyaacağı yasaların halkın onayıyla yapılması ve yasanın uygulaması için zor kullanma yetkisinin üst otoriteye-siyasal iktidara halkın rızasına dayanarak verilmesi.

Carol Pateman, liberallerin temel *mottosu* olan bu sözleşme

² “Özel olan politiktir” ikinci kuşak feminist hareketlerin kurucu siyasal sloganlarından biridir.

fikrinin devlet ile siyasal toplum arasındaki iktidar ilişkilerini düzenlediğini ve evlilik ilişkisini de bir tür sözleşmeye benzetildiğini söyler (Pateman, 1980; 1988). Ama liberaller, devlet ile vatandaş ilişkisini tanımlarken devletin görevini yanlış yapma olasılığı karşısında vatandaşların eleştiri-değiştirme hakkını da açıkça vurgularlar. Pateman, liberallerin aynı devlet-vatandaş ilişkisi gibi, evlilik ilişkisini de iki tarafın gönüllü iradesi ile yaratılmış yeni bir hukuki durum olarak tanımladıklarını; ama evlilik ile kurulan ailenin içindeki cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini görmezden geldiklerini söyler. Devletin karışmadığı özel alanın kurumsal dokusu evlilik ile kurulan ailedir ve tamamen erkeklerin doğal kabul edilen "paternal iktidar"ına terk edilmiştir.

"Kralın Otoritesi" vs "Babanın Otoritesi"

Modern bireyin tanımını yapan bu düşünsel kökenler feodal "*babanın yasası*" yerine "*kamusal yasa*"yı koyar; ama bu birey "*bedensizleştirilmiş*", sadece "*rasyonel akıl*" ve "*ekonomik çıkar*" ile hareket eden bireydir. Pateman'a ve diğer toplum sözleşmesi eleştirisi yapan feminist düşünürlere göre bu yaklaşım modern eril iktidarın meşrulaştırılmış halidir (Coole,1994). Liberaller aristokratların feodal ayrıcalıklarına karşı "*burjuva*" eşitliğini yani mülk sahiplerinin eşit olarak kuracakları yasaya dayalı siyasi otorite fikrini geliştirirken "*kralın otoritesi*"ne karşı çıktılar ama aynı dokudan beslenen "*babanın otoritesi*"ne dokunmadılar. Bunun sonucu olarak da "*feodal evlilik sözleşmesi*" mantığı yani erkeğin evlendiği kadın üzerindeki ayrıcalıklı ataerkil hakları varlığını sürdürdü.

Liberallerin "*babanın otoritesi*"ne karşı çıkmayan modern toplum tahayyülü kadınların evlendikten sonra birey-vatandaş olarak kendi yaşamı ve toplumsal düzen hakkında kararlara eşit katılma hakkının nasıl düzenleneceği sorusunu yanıtsız bırakmışlardı. Bu soruyu soran feministler eleştirel yanıtlar ileri sürdüler. Kadınlar evlendikten sonra da evlilik sözleşmesi içinde eşit haklara sahip birey-vatandaş olarak kalıyor mu? O zaman aile bireyleri arasında eşit haklar söz konusu mu? Öyleyse neden kadınlar eşit vatandaşlar olarak evlilik içi şiddeti, tecavüzü, vb hukuk karşısında bir hak olarak savunamadılar? Neden siyasal karar süreçlerinde eşit olarak

yer alamadılar ve devlet yönetiminden dışlandılar? Liberalleri eleştiren feministler toplumsal sözleşme fikrinin erkekler arası bir yasanın doğumuna işaret ettiğini; bu sözleşme ile yaratılan kamusal düzenin inşasından kadınların dışlandığını; modern kamunun rasyonel akıl ve çıkar ile temellendirilerek eril tahakkümü inşa eden bir düzen oluşturulduğunu söylediler. Çünkü liberallere göre evlilik, aynı toplum sözleşmesi gibi bir akittir; bu akitle kadın vatandaşlık haklarını aile reisi olarak erkeğe devreder; evlilik süresi boyunca da onun otoritesine tabi kalır.

Modern liberal düşüncenin arka planındaki siyaset tanımı, bilingi üzere, Aristo'nun özgür ve eşit vatandaşların bir araya gelecek ortak yaşamın ilkelerinin nasıl olması gerektiği karar vermeleri ile oluşan "kamusal" dünya fikrine dayanır. Buna göre özel ve mahrem olan yaşam aile reisi erkeğin kendine bağımlı kadınları, çocukları ve köleleri yönettiği, eşitliğe dayanmayan "doğal" ve siyaset-dışı yaşam olarak tanımlanır. Liberaller bu fikri Eski Yunan'dan alırken özel alanın aile bireylerinin onayına dayanmayan bir otorite alanı olduğunu açıkça kabul ediyorlardı. Feminist eleştiri özel alanın aslında siyasal olarak inşa edilmiş bir eril iktidar alanı olduğunu ve kamuyu yöneten akla ve çıkara dayalı rasyonalitenin dışında tutulduğunu söylediler. Çünkü özel alanı yöneten ilkeler siyasal değil ahlakidir; duygular, cinsellik ve doğurganlığın gereklerine göre, erkekler tarafından yönetilir (Ackelsberg ve Stanley, 1996).

Kadınlar Vatandaş Mıdır? Annelik Kadınlara Vatandaşlık Hakkı Kazandırır Mı?

Pateman, liberal kuramcılarının vatandaş tanımlarının cinsiyetsiz değil "erkek" olduğunu belirtirken kadınların hangi temel ilkeye göre vatandaşlığa kabul edildiklerinin de belirsiz olduğunu vurgular. Vatandaş olmak bağımsız bir birey olarak bütün diğer benzerlerle eşit olma hakkı verdiğinden feministler açısından özel bir eleştiri konusu yapılmıştır. Vatandaş olarak kabul edilmenin erken modernlik düşüncesindeki temel ilkesi mülk sahibi olmak, vergi vermek, vatan savunmasında "asker olarak ülkesine hizmet etmek", yani kendini yönetebilme becerisine sahip olmaktır. Feministler bütün bu

koşulların aslında erkekleri tanımladığını, mülk edinmek-vergi vermek-askerlik yapmak gibi hizmet-hak ilişkisinin kadınları dışlayan bir anlayışla sadece erkeklerin toplumsal ortaklığa yaptıkları katkıları esas aldığını vurgulayarak kadınların "ötekileştirdiği"ni söylediler. Kadınların eşit vatandaş olarak kabul edilmesi için acaba nasıl bir kriter gerekecektir? Anne olmak, ülkeye yararlı evlatlar yetiştirmek kadınların topluma katkısı olarak kabul edilip karşılığında toplumdan haklar talep edebilecekleri bir vatandaşlık hizmeti olarak mı kabul edilmiştir?

Çocuk doğuran annelerin vatandaş olarak hak sahibi olup olmayacakları meselesi çok da tartışılmadan yanıtız kalmış bir soru oldu. Muhafazakârların anneliği "kutsal" ilan eden ideolojileri ve "maternalist³ feministler"ın annelikten bir tür kadın hakları türetmeye çalışan yaklaşımları sonuçsuz kaldı; kadınların vatandaş kabul edilmeleri için (erkeklerden farklı olarak) neye sahip olması gerektiği tartışması bir yere ulaşmadı. Çocuk doğuran kadınlar bunun karşılığında her hangi bir sosyal hak elde etmediler. Annelik ve ev kadınlığı statüleri ile kadınlar sosyal güvenlik ve refah politikalarında hak sahibi olacak vatandaş türü arasına kabul edilmedi; bunun yerine kadınlar sosyal refah haklarına ya eşi veya annesi oldukları erkeklerden dolayı kabul edildiler. Bu da onların "korunmaya ve yardıma muhtaç" bir sosyal kategori olarak kabul edilmesi anlamına geliyordu. Ev-içi emek ve annelik kadınların sosyal haklara sahip süje olmalarını sağlamadı ve bunun bir sonucu olarak siyasal hak ve kararların öznesi olma koşulundan da dışlandılar. "Kutsal annelik" de kadınların erkeklerle eşit vatandaş kabul edilmesine yetmedi (Siim, 1988; Hernes, 1987).

Sosyal haklar eğitim, iş, ücret gibi bağlamlarda "ekmek parası" kazanan ve aile geçindiren erkeklerin taşıdığı sorumluluklar karşılığında verilen bir hak oldu. Bu durum karşısında liberal feministler çözümün kadınların da erkekler gibi olmaları, iş-ücret-çalışma sürecinde yer alarak vatandaşlık kazanmaları ile olanaklı olacağını düşündüler. Bu tahayyül ev-içi sorumluluklar eşit olmadığından kadınlar aleyhine sonuçlar verdi ve kadın nüfusun çoğunluğu için gerçekleşmedi. Diğer yandan *maternal* feministler ise annelik ile va-

³ *Maternal* annelikle ve anneliğin toplumsal ve ahlaki boyutlarıyla ilgili anlamında kullanılan bir terim.

tandaşlık arasında özdeşlik kurmaya çalışarak buradan bir siyasal çıkış aradılar. Ama bu da muhafazakârların aile ve kutsal annelik söylemlerinin ördüğü duvarları aşamadı; dahası kadın bedeninin cinsel denetimini meşrulaştıran karşı-siyasete dönüştü.

Kamu Düzeni, Medeni Hakların Kullanımı ve Takibi Şikâyete Bağlı Suçlar

Kamusal-özel ayrımının önemli bir sonucu hukukta karşılığını bulan özel hukukun temel ilkesinin kamu hukukundan farklı olarak, hak ihlallerinin kamu düzenini bozan “*ortak yarar*” ilkesi gereğince değil, bireylerin kendileri tarafından tanımlanıp, kamu otoritelerine şikâyet ederek (kişisel şikâyete bağlı suç) koruma talep etmeleri halinde harekete geçer. Özel alan, aile ilişkilerini düzenleyen medeni haklar da aynı niteliktedir; bireyler şikâyet etmezlerse adli kolluk kamu yararı gereği suç isnadı ile müdahale edemez. Modern hukukun bu niteliği feminist hukukçularca ciddi bir eleştiriye maruz kalmıştır (MacKinnon, 1989). Bu konuda tipik örnek evlilik içi tecavüz ve aile içi şiddet suçlarıdır. Her iki durumda da mağdur olan kişi (kadın) şikâyet etmezse suç işlenmemiş mi sayılacaktır?

Modern hukukun kamu yararı tanımının erkek suçlarını görmezden gelen yaklaşımı bugün hala en ciddi insan hakları ihlalleri arasında ilk sıralarda yer alan “*kadın cinayetleri*” sorununun da kökeninde yatar. İnsan hakları kavramının neden kadınları korumaya yetmediği ve “*kadının insan hakları*” (Sancar, 2008b) diye bir yeni haklar alanının ortaya çıkmakta olduğunu bize gösterir.

Kadınların maruz kaldığı özel hak ihlallerinin olması; bu ihlallerin özellikle evlilik ve aile içinde olması ve mevcut hukuk yapısının bu sorunları çözmeye yetersiz kalması feminist hukukçuların özellikle vurguladığı sorun alanıdır. Modern toplumun ahlaki yapısını sorgulayan Carole Gilligan, (1993) erkek çıkarlarına göre davranışları onaylayan “*eril ahlak*”ın; başkasına destek, ilgi, bakım ve fedakarlığa dayalı “*dişil ahlak*”ın nasıl benimsendiğini araştırır ve modernitenin bir “*çifte ahlak sorunu*” olduğunu vurgular. Ahlakın kadınlara yüklenen bir sorumluluk olarak “*modernite*”nin dokularına yerleştiğini görürüz.

Kadın Hakları İhlalleri ve İnsan Hakları Kavramının Yetersizliği

Demokratik bir siyasal topluluğun temeli olan temel hak ve özgürlükler alanı esas olarak "*insan hakkı*" kavramının tanımı ile yakından ilişkilidir. İnsan hakları kavramının "*cinsiyet körü*" bir çerçevede kavranması, aslında insan hakları ihlallerinin sadece devlet tarafından bireylerin kişisel haklarına yönelik baskı ve şiddet içeren uygulamalar olarak tanımlanmasından kaynaklanır. Özellikle devletin otorite ve iktidarına karşı çıkan bireylerin devlet şiddetine karşı korunmasını amaçlayan *insan hakları hareketi* de, yakın zamanlara kadar bütün dünyada, sadece otoriter ve despotik dikta rejimlerinin insan hakların ihlallerini izleyip buna karşı mücadele yürütmüş bir siyasal hareket olarak var olmuştur. Feminist hukuk eleştirisi, sadece devletin yaptığı hak ihlallerini değil, aile ve evlilik kurumu içinde kadınlara yönelik hak ihlallerini de "*insan hakkı ihlali*" tanımı içine girmesini sağlayarak kadın hakları ihlallerinin de dünya ölçeğinde izlenmesi ve rapor edilmesini sağlamıştır. İnsan hakları kavramının devlet odaklı olmaktan çıkması, "*kadının insan hakları*" kavramının gelişimi ile '*sivil*' yaşamda egemen '*eril tahakküm*'ün neden olduğu hak ihlalleri de izlenebilir hale gelmiştir. Bu gelişme '*siyasal alan*'ın kadınların sorunlarını da görecekte genişleten önemli kazanımdır.

Ulusal /yerel Kültürün Sınırları, Kadın Bedeninde Siyasal Kimlik ve Dişil Temsil

Klasik siyasal kavramların "*cinsiyet körü*" olan, ama aslında erkek egemen deneyim ve normları yansıtan niteliği sadece liberal ve Marksist kaynaklı siyaset yaklaşımlarına özgü değildi. "*Kültürelci*" dediğimiz yaklaşımlar, yani 20. Yüzyılın bağımsızlıkçı, üçüncü dünyacı milliyetçilik siyasetleri, dinsel hareketleri (örneğin her tür İslamcılık) kendilerine özgü bir cinsiyet rejimi geliştirerek siyaset yaptılar. Benzer biçimde 21.yüzyılın kimlik siyasetleri ve post-kolonialist siyasetler de toplumsal cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini kültürel farklılıkların gösterilmesi, işaretlenmesi ve eşitlenmesi için kullandılar. Özellikle Batı'nın sömürgeci emperyalist istilacılığına

karşı ulusal bağımsızlık savaşları ile yeni ulus-devletler kuran Orta Doğu, Asya ve Latin Amerika halklarının siyasal mücadeleleri kendilerine özgü toplumsal cinsiyet rejimleri geliştirerek ortaya çıktı. Bu tür siyasal hareketlerinin kendilerini tanımlamak ve sömürgecilerden ayırmak adına geliştirdikleri yerli milliyetçilik akımları (Kemalizm, Nasırcılık, Baascılık, vb), yerli ve milli olanı emperyalist Batılı olandan ayırmak için "*kültürel farklılık söylemi*"ni kullandı. Batı ile Doğu arasındaki fark olarak yerli kültürlerle dayalı ulus- devletlerin kimliği "*Batı'dan bir fark olarak milli/yerli kültür*"ün temsili (Yuvall-Davis, 1997; Kaplan, et al, 1999; Kaplan, 1997; Moghadam, 1994) hedeflerini kadın bedenleri ve yaşamlarını "*oryantalize*" ederek inşa ettiler. Ulusal farkları temsil etmeyi kültürel farkların temsili üzerinden; onu da kadın bedeni üzerinde inşa edilen kültürel anlamlar üzerinden tanımlayan üçüncü dünyacı milliyetçi ve dini hareketleri "*cinsiyetlendirilmiş siyaset tarzları*"nın başka bir örneğini oluşturdu.

Üçüncü dünyada ulusal kimliğin sembolik gösterimi kadın bedeninin kültürel kodlarına yüklenen anlamlar ile şekillendi. Ulusal ve yerel olanı gösterir şekilde temsili kadın bedenindeki cinsel ahlak, annelik, doğurganlık, giyinme tarzları, örtünme, diğer dişillik formları ve aile ideolojileri göstergeleri ile tanımlandı. Kadınlar ancak ulusun gelecek nesillerini doğuran analar olarak ulusa dahil edildiler; kültürel farkların kamusal temsili işlevleri üstlendiler (Vickers, 2006). 'Batı sömürgeciliğine karşı dişil itirazı temsil eden bu tür kadın kimlikleri her zaman mahrem, mazbut ama kamusal (Sancar, 2011b) kadınlar olarak siyasal alanın pasif gösterenleri ve "*cinsiyetlendirilmiş ulus devlet*"lerin ve milliyetçilik hareketlerinin sembolleri oldular. Bu tür kadın kimlikleri aracılığı ile sürdürülen siyasal pratikler bugün de hala etkin bir güce ve görünürlüğe sahiptir.

Feminist Eleştiriden Feminist Siyasete: Eril İktidarın Dönüştürülmesi Sorunu

Bir feminist siyasetten bahsedebilmek için ortak sorunlara-çıkarlara-mağduriyete sahip bir "*kitle*"nin varlığı gereklidir. Kadınlar acaba bu açıdan erkek egemen toplumlarda birbirine benzer ve or-

taklaştırılabilir bir ezilme ve ayrımcılık mı yaşıyorlar? Diğer deyişle kadınlar, erkek egemenliği karşısında yaşamı değiştirecek ve toplumu dönüştürecek "*politik özne*" midirler? Erkek egemenliğinin ortadan kaldırılması bütün kadınların ortak yararı mıdır? Kadınlar arasında sınıfsal, ırka ve etniğe dayalı iktidar ilişkileri ile ortaya çıkmış farklar/hiyerarşiler bir ortak siyasal hedef oluşturmayı engellemez mi? Yani, "*kadın sorunu*" varsa bunun çözümüne yönelik "*kadın hakları siyaseti*" veya "*feminist siyaset*"ten bahsedilebilir mi? (Phillips, 1991).

Feminist eleştirinin kaynağı feminist siyasettir. Feministlerin öncelikle kadın-erkek eşitliği ve kadınların özgürleşmesi diye başladıkları *patriarkiyi* dönüştürme mücadelesi yaklaşık 150-200 yıldır devam eden bir siyaset biçimidir. Farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda ve farklı toplumsal kesimlerde sayısız farklılıklar içermekle birlikte feminist siyasetin bazı ortak hedefleri olduğunu söyleyebiliriz: farklı cinsler ve cinsel yönelimler arasında haklar ve özgürlükler açısından eşitlik sağlamak ve modern toplumdaki erkek egemenliğini sonlandırmak.

Feminist siyasal hareketin tarih sahnesindeki son aşaması 1970'lerden bu yana meydana gelen mücadeleler ve onların yarattığı dönüşümlerdir. Bu mücadelelerin odak noktası olan erkekler ve kadınlar arasında eşitlik talebi, eşitlikten ne anlaşılması gerektiği üzerine uzun ve kapsamlı siyasal tartışmalar yaratmıştır. Eşitlik talebi erkeklerle kadınların aynı sosyalleşme süreçlerinden geçerek aynı haklara sahip olması anlamına mı gelecektir? Yoksa kadınlar ile erkeklerin var olan eşitsizliklerin (biyolojik ya da kültürel) giderilmesi ve toplumsal sonuçları (statü, değer, vb) itibarıyla eşitlemeye önem veren bir "*farklılıkları telafi etme*" stratejisi mi gereklidir? (Forbes, 1991). Bu tartışmalar "*farklı emek türlerinin eşdeğerliği*", "*toplumsal fırsatlara erişimde eşitlik*", "*toplumsal statü ve sonuçların eşitlenmesi*" gibi tartışmalar bağlamında eşitlik kavramı ile ilgili geniş bir literatür yarattı. Bu siyasal arayışlar feminist hareketi "*olumlu ayrımcılık politikaları*" dediğimiz politikaları geliştirmeye, savunmaya ve uygulamaya yöneltti (Sancar Üşür, 1997).

Feminist siyasetin bu mücadeleleri modern liberal demokratik Devletin kamu politikalarının "*cinsler arasında ayırım gözetmeyen*" normundan uzaklaşarak yani "*cinsiyet körü*" olmaktan çıkarak cinsiyete duyarlı hale gelmesi yani cinsler arası eşitliği bir kamu düze-

ni ilkesi, kamu yararını tanımlayan temel normlardan biri haline gelmesi anlamına geliyordu⁴. Kısaca “*modern devletin cinsiyetlendirilmesi*” olarak tanımlayabileceğimiz bu dönüşüm her tür kamu politikasının “*toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana-akımlaştırılması*” (gender mainstreaming) ilkesine uyması gereğini vurguluyordu.

Bu gelişmeler aslında, cinsler arası eşitliğinin temel bir demok-rasi ilkesi olduğunun kabulüdür ve modern siyasal toplumların kurucu kurumları olan siyasal partilerde, yerel ve ulusal meclislerde ve diğer siyasal örgütlerde kadınların dışlanma biçimlerini, uğradıkları ayrımcılıkları önlemek ve esas olarak kadınların eşit siyasal temsil hakkından yararlanmasını sağlamak için politikaların geliştirilmesini önerir (Lovenduski ve Norris, 1993; Norris, 1987). Bu bağ-lamda siyasal temsil denen şeyin cinsiyetçi ve eril niteliğinin eleştiri-si ve bunu telafi edecek olumlu ayrımcılık ve kota politikalarının hayata geçirilebilmesi için yürütülen mücadeleler (Sancar, 1998; 2008a) özellikle hatırlanmalıdır.

Sınıf Siyaseti-Kadın Hakları Siyaseti

Yirminci yüzyıla damgasını vuran sınıf mücadeleleri siyasetinin ka-dın hakları mücadelelerini içine almamış, işbirliği yapmamış ve “*si-yasal müttefik*” olarak görmemiş olması, hatta “*bölücü*” olarak ni-telemesi bir gerçekliktir. Bu durum, sınıf mücadeleleri siyasetleri ile kadın hakları siyasetlerinin, dünyanın farklı coğrafyalarında, ro-taları kesişmeyen ayrı dünyaların “*muhalefet*” siyasetleri olarak var olmalarına yol açtı; her siyasal hareketin kendine bağlı ama femi-nist olmadan “*kadın hakları siyaset*” yaptığını savunan, farklı kadın hakları siyaseti oluştu: Kürt kadın hareketi, İslamcı kadın hareketi, Kemalist kadın hareketi, vb (Sancar, 2011a).

Feminist hareket erkek egemen toplumu dönüştürme amacıyla kendini tanımlarken odağına “*kadınların özgürleşmesi*” hedefini koyuyordu. Ama farklı kadın hakları hareketlerinin ortaya çıkışı, er-

⁴ Türkiye’de Anayasa’nın 10. md.si de bu yönde değiştirildi: (Ek fıkra: 7/5/-2004-5170/1 md.) “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*(Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yo-rumlanamaz”.

kek egemen toplumu dönüştürme hedefini açıkça belirtmeden de kadın hakları mücadelesi verilebileceği iddiasını ortaya çıkardı. 1990'larla birlikte küresel çapta örgütlenebilen bir kadın hareketinin varlığı (Hosford ve Kozol, 2005) teslim edilirken feminist hareketin yüzleşmesi gereken "*paradokslar*" da siyasal tartışmaların parçası haline geldiler. Feministler dışındaki kadın hakları hareketleri, "*kadınların özgürleşmesi*" yerine "*kadınların güçlendirilmesi*"-ni amaçlayan politik hedefler ortaya koydular. Hatta bu çerçevede kadınların güçlendirilmesi=ailenin güçlendirilmesi anlamında kullanılan muhafazakâr-dindar siyasetler taraftarlarıncı da kadın hakları siyaseti yaptıkları ileri sürüldü (Sancar, 2015).

Kadınların güçlendirilmesi için kadınların (annelik rolleri dahil) dişil statülerini güçlendirmeyi anlayan muhafazakar ya da *maternal* siyasetler karşısında feminist siyaset farklılıkları ile duruyor. Feministler erkek egemenliğini sonlandırmak için kadınların birey olarak bağımsızlaşması ve özgürleşmesi gerektiğini söyleyerek ve bu bağlamda liberal, sosyalist, post-kolonyalist rotalardan da beslenerek, kendi rotasındaki siyaset tarzları ile birçok başka siyaseti de dışarıdan dönüştürerek, varlığını sürdürmeye devam ediyor.

Bu paradokslar çerçevesinde feminist hareketin yüzleşmesi ve siyaseten baş etmesi gereken bir başka mesele ise cinsler arası eşitliğin erkeklerin tekelindeki iktidar-güç alanlarını kadınlarla paylaşması anlamına mı geldiği yoksa eril iktidarın sönümlenip yok olmasına yol açacak "*iktidarın dönüştürülmesi-yok edilmesi*" meselesi mi olduğudur. Feministler "*eril iktidarı sönümlendirilmeden kadınlar özgür olamaz*" diyerek erkek egemenliğini besleyen yapı ve bağlamları eleştirel sorgulamaya tabi tuttular. Bu sorgulamaların ortaya koyduğu siyasal hedeflerin en önde gelenler anti-militarizm (Akgül, 2011) ve anti-homofobi siyasetleri oldu; LGBTİ ve queer (Özkazanç, 2015) hareketleri feminist siyasetin yeni müttefikleri haline geldi.

Ekonomik Bölüşümden Kültürel Hakların Tanınması Siyasetlerine Dönüşüm ve Kimlik Siyasetleri

20.yüzyılda, hem Marksist hem liberal siyasetlerin dünyasında, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin temeli kadınlar ve erkekler arasında

ekonomik kaynakların bölüşümünde eşitsizliğe yol açan ve dolayısıyla toplumsal asimetrileri üreten iktidar ilişkileri olarak tanımlanmıştı. 2000'li yılların siyaset dünyasında ise ekonomik kaynakların bölüşümünü dert eden sol sınıf mücadeleleri ve liberal eşit vatandaşlık talepleri yerini inanca, etniye, ulusal/bölgesel aidiyete, cinsel yönelime dayalı azınlık grupların maruz kaldığı kültürel ayrımcılıkların, dışlamaların görünür kılınması ve farklı olma haklarının tanınmasına dayalı siyasal hareketler ve mücadele biçimleri aldı. Kısaca kimlik siyasetleri dediğimiz bu hareketler "*çok-kültürlülük*", "*post-kolonyal mücadele*", "*İslamcı hareket*", vb adlar altında farklılık gösterse de ortak özellik olarak kendilerini egemen, Batılı, laik, vb. olarak tanımladıkları siyaset tarzlarına karşı bir duruştur. Kendilerini alternatif ideolojik, politik, yaşam tarzına dayalı farklılık ya da "*medeniyet farkı*" olarak görmek ve temsil etme iddiaları ile tanımlanabilirler. Bu siyasal hareketler siyasal iddialarını ekonomik kaynakların paylaşımına yönelik politikaları ile değil, farklı kültürel kimliklerine eşit saygı ve var oluş hakkı talep ederek oluşturuyorlar. Bu bağlamda da farkları temsil etme görevini kadın bedenlerine yüklüyorlar; kadın bedenleri örtünme veya farklı giyinme/yaşam yoluyla ahlaki veya cinsel kültürel kimliklere işaret ederek aslında "*sembolik siyaset göstergesi*"ne dönüştürülüyor. Öte yandan erkekler ise dünyanın her yanında sadece servet ve güç farklarına göre ayrıştırılabilecek farklar dışında, her şeyiyle benzeşen giyim, yaşam ve ahlak anlayışları ile evrensel olanın hala ve sadece eril olandan oluştuğunu göstererek dünyayı yönetmeye devam ediyorlar.

Kaynakça

- Ackelsberg, Martha A. ve Mary Lyndon Shanley, (1996). "Privacy, Publicity and Power: A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction", içinde *Revisioning the Political: Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, eds. Nancy J. Hirschmann ve Christine Di Stefano, Westview Press Inc.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri; Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Coole, D. (1994). "Women, Gender and Contract: Feminist Interpretations", içinde *The Social Contract from Hobbes to Rawls*, der. David Boucher ve Paul Kelly, Routledge Publication; 193-212.
- Forbes, I. (1991). "Equal opportunity: Radical, Liberal and Conservative Critics", içinde *Equality Politics and Gender*, der. E. Meehan and S. Sevenhuijsen, Sage Publication.
- Jones, Kathleen B. (1988). "Towards the Revision of Politics", içinde *The Political Interest of Gender*, der. K. B. Jones ve A. G. Jonasdottir, Sage Publication.
- Joseph, S. (1997). "Public/Private", *Feminist Review*, no. 57: 73-92.
- Gilligan, C. (1993). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press.
- Hartmann, H. (1979). "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union", *Capital & Class*, 3: 1-33; Türkçe çevirisi için bkn: *Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği*, Çev. Gülşat Aygen, Agora Kitaplığı, 2006.
- Hernes, H. M. (1987). "Women and the Welfare State: Transition from Private to Public Dependence", içinde *Women and the State: Shifting Boundaries of Public and Private*, der. Anne Showstack Sassoon, Hutchinson Publication; 103-119.
- Hosford, W. S. ve Kozol, W. (2005). der. *Just Advocacy? Women's Human Rights, Transnational Feminisms, and the Politics of Representation*, Rutgers University Press.
- Kaplan, C., Alarcon, N., Moallem, M. (1999). der. *Between Women and Nations: Nationalism, Transnational Feminism and the State*, Duke University Press.
- Kaplan, C. (1997), "Feminism and Nationalism", içinde *Feminist Nationalism*, der. I. West, Routledge Publishing.
- Lovenduski, J. ve Noris, P. (1993). der. *Gender and Party Politics*, Sage Publication.

- MacKinnon, A. C. (1989). *Feminist bir Devlet kuramına Doğru*, çev. T. Yöney ve S. Yücesoy, Metis Yayınları.
- Moghadam, V. (1994). *Gender and National Identity*, Zed Press.
- Mullaney, M. M., (1990). "Women and European Socialist Protest, 1871-1921", içinde *Women and Social Protest*, der. Guida West ve Rhoda Lois Blumberg, Oxford University Press.
- Noris, P. (1987). *Politics and Sexual Equality*, Wheatsheaf Books.
- Okin, S. M.(1991). "Gender, the Public and the Private", içinde *Political Theory Today*, der. David Held, Polity Press; 67-90.
- Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuramı*, Dipnot Yayınları.
- Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press and Stanford: Stanford University Press.
- Pateman, C. (1980). "Women and Consent", *Political Theory*, vol. 8 no, 2, pp. 149-168.
- Phillips, A., (1991). *Demokrasinin Cinsiyeti*-çev. Alev Türker, Metis Yayınları, 1995.
- Sancar, S.(1994). "Liberalizmin 'Cinsiyetten Arındırılmış Birey'i ve Feminist Eleştirisi", *Mürekkep*, 1, (Haziran); 57-61.
- Sancar, S.----- (Üşür). (1997). *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını,
<http://www.politics.ankara.edu.tr/serpilsancar/07.pdf>
- Sancar, S. (1998). Siyasal Kurumlarda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı", içinde *Kadın ve Gelecek*, der. Prof. Dr. Oya Çitci, TODAIE Yayınları.
- Sancar, S. (2006). "Sosyal Bilimlere Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ile Bakmak", *İktisat Dergisi*, s. 469, Ocak, 87-8.
- Sancar, S. (2008a). "Siyasal Katılım", içinde *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, (M. Tan, Y. Ecevit ve S. Acuner ile birlikte) TÜSİAD ve KAGİDER Yayını, 2008, İstanbul. (Pub. No: TÜSİAD-T/2008-07/468; KAGİDER-001)
<http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/KADINRAPOR.pdf>
- Sancar, S. (2008b). *Türkiye'de Kadınların Hak Mücadelesini Belirleyen Bağlamlar*, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiyede-kadinlarin-hak-mucadelesi-serpil-sancar.pdf>
- Sancar, S. (2009a). "Türkiye'de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi", İstanbul Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Özel sayı: *Türkiye'de Siyaset Bilimi*, s.40, Mart,119-132.
- Sancar, S. (2009b). "Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi", mülakat,

- Cogito: Feminizm özel sayısı*, s. 58, Bahar; 245-58.
- Sancar, S. (2011a). "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler", içinde *Birkaç Arpa Bolyu... 21. Yüzyıla Giderken Türkiye'de Feminist Eleştirinin Birikimi*, der. Serpil Sancar, Koç Üniversitesi Yayını, İstanbul; 53-109.
- Sancar, S. (2011b). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, (3. Baskı, 2014) .
- Sancar, S. (2015). "Will Islamism be Women's Rights Friendly: Compromising and Conflict on Women's Rights Agenda in Turkey", içinde *Emancipation in Exile: Perspectives on the Empowerment of Migrant Women*, (der.) Nermin Abadan-Unat ve Gretty Mirdal, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını; 65-100.
- Siim, B. (1988). "Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State", içinde *The Political Interest of Gender*, der. K. B. Jones ve A. G. Jonasdottir, Sage Puplicaton, 160-188.
- Vickers, J. (2006). "Bringing Nations in: Some Methodolojical and Conceptual Issues in Connecting Feminism with Nationhood and Nationalism", *International Feminist Journal of Politics*, 8(1), March; 84-109.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nations*, Sage Publication (Türkçesi *Cinsiyet ve Millet*, çev. A. Bektaş, İletişim Yayınları, 4. Baskı 2014).